

'הני כהני, ברכת ידידיה הווה, או ברכה דשמיא'*

- א. פתיחה - שני שמות לברכת כהנים
 - ב. שתי הבנות למהותה של ברכת כהנים
 - ג. מחלוקת התנאים
 - ד. ברכת כהנים קיימת בשני המישורים
 - ה. השלכות מעשיות
 - ו. "באהבה" שבברכת המצוות של ברכת כהנים
- סיכום

א. פתיחה - שני שמות לברכת כהנים

ברכת כהנים מוזכרת בשני מקומות בתורה: בפרשת נשא (במדבר ו, כב-כז): 'וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. דַּבֵּר אֶל אֱהֲרֹן וְאֶל בְּנָיו לֵאמֹר כֹּה תִבְרְכוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲמֹר לָהֶם. יְבָרְכֶךָ ה' וַיִּשְׁמְרֶךָ. יָאֵר ה' פְּנֵיו אֵלֶיךָ וַיְחַנְּךָ. יֵשָׂא ה' פְּנָיו אֵלֶיךָ וַיִּשְׂם לָךְ שְׁלוֹם. וְשָׂמוּ אֶת שְׁמִי עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֲנִי אֲבָרְכֶם'. ועוד לפני כן בפרשת שמיני (ויקרא, ט, כב): 'וַיֵּשָׂא אֱהֲרֹן אֶת יָדָיו אֶל הָעָם וַיְבָרְכֵם' - פסוק זה מתאר ברכה של אהרן הכהן במשכן ביום השמיני למילואים, והדעה הרווחת היא שהכוונה לברכת הכהנים המפורשת בפרשת נשא¹. כך מסביר הספרא על אתר (שמיני, פרשת המילואים אות ל): "ויברכם - זו ברכה סתומה שאין אתה יודע, וחזר הכתוב ופירש להלן יברכך ה' וישמרך עד וישם לך שלום". נמצא כי בפרשת נשא מובא תוכן הברכה, ואילו הפרשה בשמיני מתארת את אופן אמירת הברכה - בנשיאת ידיים. במקביל לשתי הפרשות בתורה מצאנו כי חז"ל השתמשו בשתי שמות לברכה זו: ברכת כהנים (סוטה ז, ו ועוד) על סמך פרשת נשא, ונשיאת כפיים (תענית ד, א ועוד) על סמך פרשת שמיני².

* כותרת המאמר היא פרפרזה של איבעיית הגמרא נדרים לה, ב. וראה במאמרו של יעדאל ולדמן, עניינה של ברכת כהנים וחלותה במשנת הרמב"ם, המעין מז, ד (תמוז תשס"ז), עמ' 50-39. דינו קרוב לדיון כאן, אלא שהוא דן בעיקר בצד המחשבתי ואנו בצד ההלכתי.

1 ראו רש"י, ר"י בכור שור ור"א אבן עזרא על אתר. הרמב"ן מתלבט בטיבה של ברכה זו: "וישא אהרן את ידיו... יברכך, יאר, ישא. לשון רש"י... ויתכן לומר כי אהרן פרש כפיו השמים וברך את העם כאשר עשה שלמה, שנאמר (מ"א ח, כב) ויעמד שלמה לפני מזבח ה' ויפרוש כפיו השמים.

2 ראו ר"א אבן עזרא כאן: "וישא אהרן את ידיו אל העם... וקדמונינו העתיקו מכאן צורת נשיאת כפיים".

ב. שתי הבנות למהותה של ברכת כהנים

בברכת הכהנים שבפרשת נשא יש שני תיאורים שונים לזהות המברך ולמקור הברכה. בתחילה נאמר "דָּבַר אֶל אֶהֱרֹן וְאֶל בְּנָיו לֵאמֹר כֹּה תְבַרְכוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", משמע שהכהנים מצווים לברך בעצמם את עם ישראל, התופעה שאדם מברך את חברו מוכרת לנו ממספר מקומות בספר בראשית³, ולתיאור זה מתאים יותר השם "ברכת כהנים". אך בהמשך נאמר "וְשָׂמוּ אֶת שְׁמֵי עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֲנִי אֲבָרְכֶם", משמע שהכהנים הם רק האמצעי והתשתית לברכה אבל הקב"ה הוא המברך, כלשון המאירי (סוטה לט, א סוף ד"ה כל כהן) שהכהן "אינו אלא שליח, הוא אומר והקב"ה מברך", וכלשון הסמ"ג (עשין כ) "הכהנים עושים מצוה שנצטוו בה והקב"ה ברחמיו מברך את ישראל כחפצו", ובניסוחו הקולע של הרב יששכר תמר בספרו על הירושלמי (עלי תמר, גיטין ה, ט ד"ה שלא תאמר, שפו ע"א)⁴ "שהכהן אינו אלא כלי שרת וצינור שדרכו נאצלת הברכה מהקב"ה לישראל". לתיאור זה מתאים יותר השם "נשיאת כפיים", שלא מתייחס לברכת הכהן - אלא לתשתית שהוא מהווה כמתווך בין ה' המברך לבין ישראל המתברכים.

הבחנה זו מזכירה מאוד את ההבדל שבין נבואת משה לנבואת שאר הנביאים⁵. תורה שמסרה לנו משה היא דבר ה' בטהרתו: "והנה משה כסופר המעתיק מספר קדמון וכותב" (רמב"ן בהקדמה לפירושו לתורה). משה שימש אך כצינור להעביר לעם ישראל את דבר ה', בדומה לכהן המשמש אך כצינור להחיל על עם ישראל את ברכת ה'. בנבואות שאר הנביאים, לעומת זאת, נוסף נופך מאישיותו וסגנונו של הנביא המתנבא, כפי שמשמע מדברי הגמרא בסנהדרין (פט, א) "אין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד", בדומה לכהן המברך את עם ישראל בברכה האמורה בתורה והוא עשוי להוסיף בה נופך מדיליה. ואולי זה מה שנרמז בסוף הברכה על ברכת כהנים: "לברך את עמו ישראל באהבה", הכהן מוסיף לברכת ה' את אהבתו לעם ישראל⁶.

3 "וַיְבָרְכוּ אֶת רַבְקָה" (כד, ס); "וַיְבָרְכֶהוּ וַיֹּאמֶר רַאֲהוּ רִיחַ בְּנִי" (כז, כז); "וַיִּשְׁכַּם לָבוֹ... וַיְבָרֶךְ אֶתְהֶם" (לב, א); "וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב אֶת פְּרָעָה" (מז, ז); "וַיְבָרֶךְ אֶת יוֹסֵף וַיֹּאמֶר" (מח, טו); "וַיְבָרְכֶם בַּיּוֹם הַהוּא לְאֹמֹר כֹּךְ יִבְרַךְ יִשְׂרָאֵל לְאֹמֹר" (מח, כ); "וְזֹאת אֲשֶׁר דִּבֶּר לָהֶם אֲבִיהֶם וַיְבָרֶךְ אוֹתָם אִישׁ אֲשֶׁר כִּדְבָרְתוֹ בְּרַךְ אוֹתָם" (מט, כח).

4 ובעוד כמה מקומות: ברכות ח, ד"ה ואמר שמואל, רסה ע"ב; ד"ה מניין המשתמש בכהונה, רסו ע"א; ט, ה, ד"ה א"ל מהו אהן דכתיב, של ע"ב.

5 לדיון ממצה יותר בעניין ראו: הגר"ד סולובייצ'יק, "מה דורך מדוד" בתוך: דברי הגות והערכה, ירושלים, תשמ"ב, עמ' 67-65; פינצ'וק, "בעניין י"ג מידות בהן התורה נדרשת", עלון שבועת בוגרים ז (תשנ"ה), עמ' 45-44; פינצ'וק, קנקנים, ירושלים, תשס"ט, עמ' 184-178.

6 ראה להלן בסוף המאמר דיון על מקור המילה "באהבה" שבברכת המצוות של ברכת כהנים.

ג. מחלוקת התנאים

שאלה זו, האם הכהנים עצמם מברכים את העם או שהם משמשים רק כצינור לברכת ה', שנויה במחלוקת התנאים (חולין מט, א):

כה תברכו את בני ישראל. רבי ישמעאל אומר: למדנו ברכה לישראל מפי כהנים, לכהנים עצמן לא למדנו. כשהוא אומר ואני אברכם, הוי אומר כהנים מברכין לישראל והקדוש ברוך הוא מברך לכהנים. רבי עקיבא אומר: למדנו ברכה לישראל מפי כהנים, מפי גבורה לא למדנו. כשהוא אומר ואני אברכם, הוי אומר כהנים מברכין לישראל והקדוש ברוך הוא מסכים על ידם.

ברייטא דומה מופיעה גם בספרי במדבר (נשא פיסקה מג, עמ' 49)⁷ שהיא מבית מדרשו של ר' ישמעאל⁸:

ואני אברכם. למה נאמר, לפי שהוא אומר כה תברכו את בני ישראל, אין לי אלא ברכה לישראל. ברכה לגרים לנשים ולעבדים מנין, ת"ל ואני אברכם. ברכה לכהנים מנין, ת"ל ואני אברכם.

זו שיטת ר' ישמעאל בעיקרה כפי שהיא מופיעה בחולין⁹:

הברייטא בספרי ממשיכה:

ואני אברכם. שלא יהיו ישראל אומרים ברכתינו תלויות בכהנים, ת"ל ואני אברכם. שלא יהיו הכהנים אומרים אנו נברך את ישראל, ת"ל ואני אברכם, אני אברך את עמי ישראל.

זו שיטת ר' עקיבא¹¹, הכהנים הם צינור לברכת ה' שתחול על העם.

7 ובמקביל לעיל בספרי, פיסקה לט, עמ' 43.

8 אפשטיין, מבואות לספרות התנאים, עמ' 588.

9 כאן נראה שגם גרים, נשים ועבדים לא כלולים בברכה העצמית של הכהנים, והם מקבלים ברכה נפרדת של "ואני אברכם". זה פותח פתח להציע שלדעת ר' ישמעאל קיימים שני מסלולי ברכת כהנים: "כה תברכו" - ברכה עצמית של הכהנים לעם ישראל, "ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם" - הכהנים כצינור לברכת ה' שחלה על קבוצות מיוחדות בעם ישראל, כגרים, נשים, עבדים, וכהנים. אולם לפי זה מבנה הברייטא קשה, הברייטא שואלת אותה שאלה בנפרד על שתי קבוצות, קבוצת "גרים, נשים ועבדים" וגם על "כהנים", ונותנת אותה תשובה לשניהם, "ת"ל ואני אברכם", ומדוע הברייטא חילקה זאת לשאלות ותשובות נפרדות? אפשר שיש להגיה על פי הספרי זוטא (פיסקה כג עמ' 247). וכן במדבר רבה נשא פרשה יא, "ושמו את שמי על בני ישראל, אין לי אלא ישראל, גרים ועבדים משוחרין מניין ת"ל אמור להם מכל מקום". לפי זה התשובה לגרים ועבדים שונה מהתשובה לכהנים, הם כלולים בריבוי "אמור להם" ואילו הכהנים אכן מקבלים ברכה נפרדת של "ואני אברכם".

10 ראו אפשטיין שם עמ' 589 סע' 2.

11 שם הערה a8; עמ' 611 סע' 1 והערה 144.

[במאמר מוסגר, המשך הסוגיה בחולין קצת בעייתי על פי הצעתנו בשיטת ר' עקיבא. הגמרא ממשיכה ושואלת "אלא רבי עקיבא ברכה לכהנים מנא ליה? אמר רב נחמן בר יצחק: מואברכה מברכיך"¹². שאלה זו לא מובנת לפי ההסבר שלנו, כיון שלדעת ר"ע הכהנים הם רק צינור לברכת ה' לישראל אין שום סיבה שהכהנים עצמם לא יכללו בברכה זו! כמו כן תשובת רב נחמן בר יצחק מ"וּאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ" לא ברורה, הרי הכהנים לא ממש ברכו את העם, הם רק נשאו את כפיהם והיו צינור לברכת ה'! אפשר לומר שהפסוק מתייחס לכל מי שמסייע לברכה, וצ"ע¹³. אולם גם אם נניח שהבבלי לא פירש שלפי ר' עקיבא הכהנים הם רק צינור לברך את העם, ר' עקיבא עצמו בברייתא יכול להתפרש כן.]

ד. ברכת כהנים קיימת בשני המישורים

ונראה ששתי ההבנות בברכת כהנים תקפות. וברכת כהנים מתקיימת בשני מישורים: הכהנים מברכים את העם בעצמם, והם גם משמשים תשתית וצינור להחלת ברכת ה' על עם ישראל. ניתן להציע כמה ראיות לכך:

א. חז"ל נתנו לברכת כהנים שני שמות - "ברכת כהנים" ו"נשיאת כפיים", על מנת לתת ביטוי לאופיה הכפול של ברכת כהנים.

ב. הסוגיה בסוטה (לט א-ב) דנה בתפילת הכהנים לפני ואחרי ברכת כהנים: 'כי עקר כרעיה מאי אמר? יהי רצון מלפניך ה' אלוקינו, שתהא ברכה זו שציוויתנו לברך את עמך ישראל לא יהא בה מכשול ועוון. וכי מהדר אפיה מציבורא מאי אמר? אדבריה רב חסדא לרב עוקבא ודרש: ריבונו של עולם, עשינו מה שגזרת עלינו, עשה

12 ראו תרגום יונתן: "וּאֲבָרְכָה יְת פְּהִינְא דְפָרְסִין יְדִיהוֹן בְּצִלוֹ וּמְבָרְכִין יְת בְּנֶהְ" . יצויין שפסוק דומה מופיע בעוד שתי מקומות: "אֲרִיָּה אָרוֹר וּמְבָרְכֶיךָ בְּרוּךְ" (בראשית כז, כט), "מְבָרְכֶיךָ בְּרוּךְ וְאֲרִיָּה אָרוֹר" (במדבר כד, ט) במקומות אלו יונתן תרגם: "וימאן דְמְבָרְכָה יְתָהּ יְהוֹי בְּרִיָּה כְּמִשְׁה נְבִיאָא סְפָרִיהוֹן דְיִשְׂרָאֵל". ראה דעת זקנים (בראשית יב, ג): "מדרש תנחומא (לך לך, בובר, סי' ה) אמר לו הקדוש ברוך הוא לאברהם... כהנים שמברכים את ישראל, אמר לו אברהם ואותו שבט מי מברכו, אמר לו אני אברכנו כדכתיב ואני אברכם, הה"ד ואברכה מברכיך. ונ"ל דהיינו מה שאז"ל במסכת חולין ברכה לכהנים מנא לן מאברכה מברכיך". נראה שהוא מרכיב את דברי ר' עקיבא עם דברי ר' ישמעאל.

13 ההסבר של ר' עקיבא מותיר את הכהן עם ברכה פחותה ממה שעם ישראל מקבל. ברכת "וּאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ" זו ברכה כללית שחלה אפילו על גוי המברך את ישראל כפי שהדגישו התוספות, "ואפילו גוים המברכים את ישראל מתברכין, כדאיתא בירושלמי דברכות דההוא גוי דיהיב שלמא לרבי ישמעאל אמר לו מילתך כבר אמורה, פירוש איני צריך להחזיר לך שלום שברכתך כתובה מואברכה מברכיך". אכן זה הסבר הסוגיה לכך שר' ישמעאל מסייע את הכהנים, לפי דבריו יש לכהנים ברכה יותר מיוחדת: "ומאי מסייע כהני - דמוקי לה לברכת כהנים במקום ברכה דישראל". מהרש"א בחידושי הלכות חולין מט, א: "ויש לפרש לפי זה דמקום ברכה דישראל דעדיפא היינו משום דהוה ברכה מיוחדת לכהנים, משא"כ ואברכה מברכיך דהוה כוללת אף לגוים".

עמנו מה שהבטחתנו, הַשְּׁקִיפָה מִמַּעוֹן קִדְשְׁךָ מִן הַשָּׁמַיִם וּבִרְךָ אֶת עַמְּךָ אֶת יִשְׂרָאֵל וְאֶת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ כְּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְרָהָם וְלְיִצְחָק וְלְיַעֲקֹב וְלְמֹשֶׁה וְלָאֱלֹהִים הַקְּדוֹתִים. לפני ברכת כהנים הכהן אומר ש"ברכה זו שציוויתנו לברך את עמך ישראל לא יהא בה מכשול ועוון", משמע שהוא מברך את הקהל ברכת עצמו. אחרי ברכת כהנים הכהן אומר: "עשינו מה שגזרת עלינו עשה עמנו מה שהבטחתנו" וכו', משמע שהוא ביצע את שליחותו, וכעת הציפייה היא שהקב"ה יברך את עם ישראל.

ג. הבה"ג במנין המצוות מונה שתי מצוות נפרדות בברכת כהנים: במסגרת של קבוצת מצוות אותה מכנה הבה"ג "מצות כהנים ללמוד ולעשות" הוא מונה "נשיאות כפים" (עשין קצח), ואחר כך במנין הפרשיות "חוקים ומשפטים המסורין לציבור" הוא מונה "ברכת כהנים" (פרשה לב)¹⁴. בדעת הבה"ג אפשר להציע¹⁵ כי מצות נשיאות כפים היא המצוה המוטלת על הכהן לשמש צינור לברכת ה', ואילו פרשת ברכת כהנים היא המצוה המוטלת על הכהנים לברך את הציבור.

הצעה זו שברכת כהנים מתקיימת בשני המישורים, הן כברכה עצמית של הכהן והן כצינור לברכת ה', פותחת פתח לאפשרות שבנסיבות מסויימות רק פן אחד של ברכת כהנים יבוא לידי ביטוי. כך למשל אפשר שזה ההבדל בין ברכת כהנים במקדש לברכת כהנים בגבולין. המשנה (סוטה ז, א) מונה כמה הבדלים בברכת כהנים בין מקדש לגבולין: "ברכת כהנים כיצד... במקדש אומר את השם ככתבו, ובמדינה בכינוי". בפסוק ממנו למדנו על ברכת כהנים כצינור לברכת ה' נאמר "ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם" וכך עושים במקדש, ומחוץ למקדש שהוגים את השם רק בכינוי - ברכת כהנים אינה אלא נשיאת כפיים.

ה. השלכות מעשיות

האם כהן שעבר עבירה יכול לשאת את כפיו?

אם ברכת כהנים היא ברכה עצמאית של הכהן - לא מתאים שכהן עובר עבירות יברך את עם ישראל. כך למשל הירושלמי (גיטין ה, ח) שואל, "איש פלוני מגלה עריות ושופך דמים והוא מברכנו?". בנימה זו קובע אחד הגאונים באופן קיצוני:

וכהן זה שלא נזדהר מן הכיעור ומן הדומה לכיעור ולא עשה סיג לעצמו כבר הטיל פגם בקדושתו, ונעשה בעל מום לנשיאת כפים (תשובות גאונים מזרח ומערב סי' קלב, בקיצור לשון).

14 ההגדרה למנין הפרשיות של הבה"ג טרם נתבררה. לסקירת ההגדרות השונות שהוצעו ראו נפתלי הילדסהיימר, בה"ג, ח"ג הקדמת ה"ג, עמ' 94 הערה 421.

15 ראו ההצעות השונות לכפילות זו אצל הגריי"פ פערלא בפירושו לרס"ג על עשה טז (עמ' 255) ד"ה והנה הבה"ג; עשה קנה (עמ' 785) ד"ה כה תברכו.

לעומת זאת, אם הכהן הוא רק כלי וצינור דרכו עוברת ברכת ה' אל העם, אזי מעמדו האישי של הכהן כצדיק או רשע פחות משמעותי לקיום הברכה. זו אכן תשובת הירושלמי שם: "אמר הקב"ה ומי מברכך, לא אני מברכך, שנאמר ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם". בספר לקט יושר (חלק א) ה"ח הלכות ברכת כהנים סוף אות ז [מהדורת מכון ירושלים ומכון שלמה אומן; דפוך חלק א עמ' 25] מנסח עמדה זו בקיצוניות:

אפילו כהן רשע שהוא שונאו של הקב"ה ראוי לעלות ולברך... משום דהברכה תלויה בהקב"ה, כדכתיב ושמו את שמי ואני אברכם, וא"כ מאי איכפת ליה למקום ברוך הוא...

עד כאן דיברנו על "עבירות" כמקשה אחת. אולם הרמב"ם מחלק בשאלה זו בין עבירות שונות.

בהלכות תפילה ונשיאת כפים (טו, א) הרמב"ם קובע שיש קטגוריה של "עבירה" המונעת נשיאות כפים:

שישה דברים מונעין נשיאת כפים: הלשון, והמומין, והעבירה, והשָׁנִים, והיין, וטומאת הידים.

בהמשך דבריו (הלכה ג) מתברר שהרמב"ם מתכוון לשתי עבירות ספציפיות בלבד, וכל שאר העבירות לא מונעות ברכת כהנים:

העבירה כיצד? כהן שהרג את הנפש אף על פי שעשה תשובה לא ישא את כפיו, שנאמר ידיכם דמים מלאו, וכתיב ובפרשכם כפיכם וגו'. וכהן שעבד עבודה זרה בין באונס בין בשגגה אף על פי שעשה תשובה אינו נושא את כפיו לעולם, שנאמר אך לא יעלו כהני הבמות וגו', וברכה כעבודה היא, שנאמר לשרתו ולברך בשמו, וכן כהן שהשתמד אף על פי שחזר בו אינו נושא את כפיו לעולם. **ושאר העבירות אין מונעין.**

מדוע יש מעמד ייחודי לרוצח ועובד עבודה זרה לעניין פסול לברכת כהנים? התלמודים נחלקו בשאלה אם רוצח כשר לברכת כהנים. כבר הזכרנו את הירושלמי (גיטין ה, ח)¹⁶:

16 לפני כן מובאת מחלוקת רב חסדא ורב הונא: "אמר רב חסדא אם היה כהן אחד אומר כהן, שנים אומר כהנים, ורב הונא אמר אפילו לאחד אומר כהנים, שאינו קורא אלא השבט". למרות הרצף הטקסטואלי קשה לראות שנידון דידן מתחבר לדברי רב הונא. סימוכין לדבר מכך שכל הסוגיא מופיעה במקביל בירושלמי ברכות (ה, ד), והפיסקה "שלא תאמר... ואני אברכם" ליתא התם. וכן הטעמים בעל "עלי תמר" (גיטין ה, ט, ד"ה שלא תאמר וכו', שפה ע"ב): "שיעורו ולא תאמר בוא"ו, והשי"ן משמש במקום וא"ו, כמו שאפר כירה ומוכן הוא, ע"י בריש ביצה, וכ"ה בירושלמי בכמה מקומות, שהרי היא ברייתא בפני עצמה ואינה מוסבת אדלעיל".

שלא תאמר איש [פלוגי] מגלה עריות ושוֹפֵךְ דַּמִּים והוא מברכנו, אמר הקב"ה ומי מברכך, לא אני מברכך, שנאמר ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם. לעומת זאת בבבלי (ברכות לב, ב) מצאנו:

אמר רבי יוחנן, כל כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו, שנאמר ידיכם דמים מלאו¹⁷.

אפשר שהתלמודים נחלקו בשאלתנו¹⁸ אם הכהן הוא בעצמו מברך, ואז ברכת רוצח היא בעייתית ו"כל כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו". או שלא הכהן הוא המברך אלא הקב"ה, ואז עבירות הכהן פחות רלוונטיות. אבל אפשר שגם מי שסובר שבברכת כהנים הכהן הוא רק צינור - לגבי רציחה זו עבירה בעייתית שפוסלת גם את הכלי. כך עולה מדברי התוספות (יבמות ז, א ד"ה שנאמר; סנהדרין לה, ב ד"ה שנאמר). תוספות דן בשאלה האם כהן שרצח כשר לעבוד במקדש¹⁹, ובתוך דבריו הוא קובע שאף על פי שרוצח כשר לעבוד במקדש הוא פסול מלברך ברכת כהנים:

ויש לומר דעל כורחך חזי, דאין מחלל עבודה, דמעם מזבחי ולא מעל מזבחי... [אך] לא ישא את כפיו לפי שהרגו בידו²⁰ ואין קטיגור נעשה סניגור, וכדכתיב בההוא קרא "ובפרישכם כפיכם... ידיכם דמים מלאו".

מהותה של ברכת כהנים היא חיים ושלום, היד של הרוצח גדעה חיים. יד כזו כבר לא יכולה לשמש צינור לחיים ולשלום, אבל כהן זה עדיין יכול לעבוד במקדש. אכן הרמב"ם שפסל רוצח לברכת כהנים כנראה מכשיר אותו לעבוד במקדש. כך משמע ברשימת הפסולים לעבודה שברמב"ם (הלכות ביאת המקדש ט, טו): "נמצאו כל הפסולין לעבודה שמונה עשר ואלו הן: העובד ע"ז, הזר, בעל מום" וכו', בה הרוצח לא מוזכר²¹.

17 בכ"מ 95 פיסקה זו מופיעה רק בגליון, "וא"ר אלעזר א"ר חנינא... ידיכם דמים מלאו" (ראה הערת דק"ס ברכות עמ' 171 אות פ); גם בכת"י פירנזה II.1.7 פיסקה זו מובאת רק בגליון: "אר"א כל כהן..."; ובשניהם נראה שיש כאן דילוג מחמת הדומות. ובכת"י פריז 671: "וא"ר כל כהן..."; כת"י אוקספורד; וקטעי גניזה.

18 הראשונים העדיפו ליישב בין התלמודים ולא לראות כאן מחלוקת עקרונית, "וכל היכי שנוכל ליישב ירושלמי עם תלמודא דידן לא נאמר שחלוקים זה על זה, הילכך מוקמי ההיא דברכות שלא עשה תשובה וההיא דהניזקין בירושלמי בשעשה תשובה" (אור זרוע, הל' שליח ציבור ס' קיב ד"ה אדם שהרג).

19 במשנה (בכורות ז, ז) דפוס וילנא מפורש שכהן שהמית את האדם כשר לעבוד: "אלו כשרין באדם ופסולין בבהמה... ושהמית את האדם". אולם "שהמית את האדם" אינו בכ"מ, כ"פ, כ"מ, כ"י הרמב"ם.

20 ראו 'חשוקי חמד' יבמות ז, א ד"ה ושאלתי את, דין קצר בשאלה האם "בידו" כאן דווקא.

21 אינני מבין מדוע לגבי רוצח במקדש לא נאמר מעין האיסור להשתמש בברזל לבנות המזבח: "אינו

ולגבי כהן שעבד ע"ז וחזר בתשובה - ר' חיים פלטיאל בפירושו לחומש (במדבר ו, כז) מצטט את הירושלמי הנ"ל עם התיחסות גם לכהן שעבד עבודה זרה, ומשמע שכהן שעבד עבודה זרה כשר לברכת כהנים:

בירושלמי בפרק הניזקין, שלא תאמר כהן זה מגלה עריות ו**עובד ע"ז** ושופך דמים כיצד הוא מברך, אמר הקדוש יתברך שמו, לא הם מברכים אלא אני אברכם, דכתיב ואני אברכם.

אבל גירסא זו היא יחידאית, אינה מתאימה לנוסח שלפנינו ואינה מוזכרת באף לא אחד משאר הראשונים המתיחסים לירושלמי הזה, וסביר להניח שהביטוי 'עובד ע"ז' בדברי ר"ח בן פלטיאל הוא טעות מחמת השגרה של הביטוי "עבודה זרה, גילוי עריות, ושפיכות דמים". במשנה סוף מנחות (יג, י) מבואר כי כהן שעבד עבודה זרה נפסל לעבוד במקדש לצמיתות:

הכהנים ששימשו בבית חונוי לא ישמשו במקדש שבירושלים, ואין צריך לומר לדבר אחר, שנאמר: "אֵךְ לֹא יַעֲלוּ כֹהֲנֵי הַבְּמֹת אֶל מִזְבֵּחַ ה' בִּירוּשָׁלַם כִּי אִם אֶכְלוּ מִצֹּת בְּתוֹךְ אֶחְיָהֶם" (מל"ב כג, ט), הרי אלו כבעלי מומין, חולקין ואוכלין ולא מקריבין.

אמנם הם מותרים באכילת תרומה וקדשים, ונחלקו הראשונים מה מעמדו של כהן זה לעניין ברכת כהנים. מחלוקתם סובבת סביב השאלה האם יש להקיש ברכת כהנים לעבודה במקדש ופסול, או לאכילת קדשים ותרומה וכשר:

בספר הזהיר כתוב כהן שהמיר דתו לא ישא את כפיו ולא יקרא ראשון, דכתיב וקדשתו והוא אחליה לקדושתיה... והאי כיון דאידיחי אידיחי, כדתנן הכהנים ששימשו בבית חונוי לא ישמשו במקדש שבירושלים (מנחות קט, א תוד"ה לא ישמשו).

לדעת ספר 'הזהיר' עבודה זרה פוגמת את קדושת הכהן, וזהו מצב בלתי הפיך "כיון דאידיחי אידיחי"²², וכמו שאינו חוזר לעבוד במקדש ממילא גם אינו חוזר לברכת כהנים. אבל, אע"פ שקדושת כהן פרוחה ממנו, עדיין יש עליו מקצת קדושת כהן - שם כהן, ועל כן יכול לאכול קדשים ותרומה²³.

בדין שיונף המקצר על המאריך.

22 ראה הגר"ד סולוביצ'יק, כהן מחלל שבת לנשיאת כפים, המסורה ב, תש"ן, עמ' נט: "כמו שמוקצה ונעבד בבהמה מאוס לגבוה, כמון כן כאן, כל כהן שעבד עבודה זרה אפילו בשוגג ואפילו באונס הרי הוא מאוס לגבוה, ובגלל כן פסול לעבודה".

23 ראו פסחים עב, ב - עג, א: "ותרומה היכא איקרי עבודה... אמר לו: עבודה עבדתי. אמר לו... וכי עבודה בזמן הזה מניין? אמר לו: הרי הוא אומר עבודת מתנה אתן את כהנתכם והזר הקרב יומת - עשו אכילת תרומה בגבולין כעבודת בית המקדש". אבל ברור שזו עבודה מסוג אחר.

ורבינו גרשום מאור הגולה השיב בתשובותיו דנושא כפיו וקורא ראשון בתורה, דכיון דחזר בתשובה חוזר לקדושתו, דתנן בסוף מסכת מנחות... והרי הן כבעלי מומין שחולקין ואוכלין, וכשם שבעלי מומין נושאים את כפיהם וקוראים[ין] ראשון בתורה אף זה (סוטה לט, א תוד"ה וכי מהדר).

ודאי אין כוונת רגמ"ה שחוזר לקדושתו המקורית, שהרי אינו עובד במקדש. נראה כי נחלקו ספר הזהיר ורבינו גרשום מה נדרש לשם ברכת כהנים: קדושת כהונה כדעת ספר הזהיר (המדד הוא עבודה במקדש), או די בשם כהונה (כשהמדד הוא אכילת קדשים ותרומה) כדעת רגמ"ה. אפשר לקשור מחלוקת זו לנידון דידן: אם ברכת כהנים עניינה צינוור להעברת ברכת ה' צריך שתחול קדושה על הכהן כדי שיתפקד ככלי שרת, אולם אם ברכת כהנים היא ברכת עצמו יתכן שדי בשם כהן. אפשר גם להציע עמדת פשרה בין ספר הזהיר לרגמ"ה: למעלה הצענו שבברכת כהנים קיימים שני המרכיבים - הן ברכה עצמית של הכהן והן צינוור לברכת ה'. כהן שעבד עבודה זרה וחזר בתשובה איבד את קדושתו אך לא את שמו. על כן כהן כזה יוכל לברך ברכת כהנים כברכת עצמו (כדעת רגמ"ה) אך לא יוכל לברך ברכת כהנים כצינוור לברכת ה' (כדעת ספר הזהיר), ויתכן שזה יבוא לידי ביטוי בכך שכהן זה לא יוכל לברך "אשר קדשנו בקדושתו של אהרן"²⁴ (רמב"ם הלכות נשיאת כפים יד, יב) כי כבר אין קדושתו עליו, רק שמו²⁵.

ו. "באהבה" שבברכת המצוות של ברכת כהנים

נוסח הברכה על ברכת כהנים נקבע בתלמוד (סוטה לט, א):

מאי מברך? אמר רבי זירא אמר רב חסדא: אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וציונו לברך את עמו ישראל באהבה.

מה המקור לציווי לברך "באהבה"²⁶?

בספר באר שבע (סוטה שם) מסביר:

וא"ת באהבה היכא כתיבא או רמיזא בתורה. וי"ל דכתיב (במדבר ו, כג) "אָמֹר לָהֶם מֵלֵא, ואמרו במדרש דלהכי כתיב אָמֹר מֵלֵא, אמר להם הקדוש

24 השווה ספר הפרדס לרש"י סי' שכ: "ומאן דפריס צריך שיהא מאושר בדרכיו מצויין באורחותיו, וצריכנו למיחתם ברכתא מן שמיא על ידיה, כדאמר רב כהנים מברכין את ישראל והקב"ה חותם על ידן, וזה כיון שחילל קדושתיה מה הנאה יש בנשיאת כפיו, ובאי זה צד מברך אקב"ו והוא חילל קדושתיה" וכו'.

25 רמב"ם הלכות תרומות טו, כב: "כל האוכל תרומה... מברך אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וציונו לאכול תרומה"; הלכות ביכורים א, ב: "וכל האוכל מתנה שיש בה קדושה מברך אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וציונו לאכול כך וכך". על פי דברינו צריך לאמר כי כהן שעבד עבודה זרה לא יברך ברכות אלו, אך לא ראיתי שהעירו על כך.

26 ראו לעיל (ליד הערה 6) הצעה נוספת למקור ומשמעות המילה "באהבה" בברכת הכהן.

ברוך הוא לכהנים, לא מפני שאמרתי לכם שתהיו מברכים את ישראל תהיו מברכין אותם באנגריא ובבהילות, אלא תהיו מברכין בכוונת הלב כדי שתשלוט הברכה בהם כו', והיינו באהבה, כלומר בכל לב.

לדעתו "באהבה" מבטא שהמצוה היא לברך את עם ישראל מתוך רצון פנימי של הכהן, ולא רק כי ה' ציוה²⁷, וזה מתאים להבנה שהכהן מברך ברכת עצמו, על כן היא צריכה לצאת מן הלב.

הגריי"פ פערלא בפירושו לספר המצוות של הרס"ג (עשין טז עמ' 255 ד"ה ולכאורה לא) מציע הסבר אחר:

ע"פ מאי דאמרינן בסוטה כה תברכו פנים כנגד פנים... ואמרינן בב"ב (צט), א) כתיב פניהם איש אל אחיו וכתוב פניהם לבית, כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום וכאן בזמן שאין עושין רצונו של מקום, ופרשב"ם וז"ל כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום הם הופכין פניהם זה לזה דוגמת חבת זכר ונקבה האוהבים זה את זה, סימן שהקב"ה אוהב את ישראל וכו', עכ"ל... הרי דפנים כנגד פנים הוא סימן אהבה וחיבה... ואם כן היינו שתקנו לברך וציוונו לברך את עמו ישראל באהבה, דהיינו דרך אהבה פנים כנגד פנים".

ההבנה ש"באהבה" מבטא את התנוחה הפיסית של פנים כנגד פנים מתאימה יותר לתפיסה שהכהנים מהווים צינור לברכת ה'.

סיכום

ברכת כהנים מופיעה בתורה בפרשת שמייני ובפרשת נשוא, ודיוק בלשון שתי פרשות אלו מעלה שלאחת מתאים לפרש שזו ברכה ישירה מאת ה' והכהן הוא צינור להעברתה לישראל, ולשניה מתאים יותר ההסבר שזו אמנם ברכת ה' אך היא נובעת מהכהן השותף לברכה. נראה שבשאלה זו נחלקו ר' עקיבא ור' ישמעאל. למעשה יתכן ששתי ההבנות נכונות, ובברכת כהנים קיימים שני המרכיבים גם יחד. אמנם לעיתים רק מרכיב אחד בא לידי ביטוי, אצל כהן חוטא ובגבולין. אפשר גם לחלק בין עבירות שונות - כהן שהרג את הנפש לא יוכל לשמש אפילו כצינור שכן "אין קטיגור נעשה סניגור", אך כהן שעבד עבודה זרה אמנם חילל את קדושתו ואינו יכול לעבוד יותר במקדש גם אם חזר בתשובה - אך נשאר עליו עדיין שם כהן ויתכן שיכול לברך ברכת כהנים כברכת עצמו, אולי בלי לומר "אשר קדשנו בקדושתו של אהרן".

27 דוגמת דברי המהר"ל (גור אריה, שמות כ, כב) על הפסוק אם כסף תלוה את עמי.